

Ivo T. Budil: Migrace je pro Evropu historická příležitost

Rozhovor

Jak se postavit k uprchlické krizi? Podle profesora antropologie Ivo T. Budila bychom se měli vyhnout úplnému odmítání migrantů i nepromyšlené vstřícnosti. “Při negativní reakci hned vědí, na čem jsou. Při té pozitivní se později zklamou, a o to více budou frustrovaní,” říká profesor Budil. Současná migrační vlna je podle něj ojedinělou historickou příležitostí, jak modernizovat Blízký východ.

15.9.2015 6:00 |

Populační přesuny provázejí lidstvo celou historií. Je současná situace něčím unikátní?

Přicházejí většinou lidé z civilizačního okruhu, který byl více než tisíc let chápán jako náš hlavní rival. Po staletí se ve Středomoří, v jihovýchodní

Evropě a na Blízkém východě střetávala dvě velká monoteistická náboženství, jejichž cílem byla expanze. Trvalá historická nestabilita a napětí v západní Eurasii představuje ohlas tohoto gigantického konfliktu mezi dvěma vírami, které si chtěly podmanit svět.

Bude příliv lidí do Evropy další kapitolou tohoto konfliktu?

V důsledku demografických a etnických změn se může na evropské půdě postupně zrodit nový typ civilizace. Ten by mohl tradiční animozitu mezi Západem a islámem překonat prostřednictvím oboustranného přijetí modernity. Ta je plodem univerzalizmu osvícenství, vzestupu občanských práv a technologického rozvoje. Představuje sílu neutralizující tradiční náboženskou rivalitu a vytrhávající lidi z tyranie anachronické tradice. Boj mezi lidmi nikdy neskončí, protože vyplývá z lidské povahy, ale bude se odehrávat v odlišném postnáboženském kontextu.

Přečtěte si: [Karel Schwarzenberg: Řveme, jako by nám uprchlíci řezali krky](#)

Je na to ale západní civilizace připravena?

Myslím, že by mohla být. Západní společnost prošla osvícenstvím, sekularizací a radikálními technologickými změnami a naučila se s tím po všech následných ideologických otřesech žít. Proto bychom mohli být poučeným partnerem během procesu modernizace islámského světa. Druhá strana si to pravděpodobně ještě zcela neuvědomuje. Blízký východ osvícenskou, sekularizační a technologickou revoluci, která by vycházela z místních zdrojů, nepoznal. Řada jednotlivých lidí muslimského původu se modernizovala a plnohodnotně integrovala do sekulární moderní společnosti, islám jako takový ale nikoliv.

Multikulturalistický model je tedy podle vás chybný?

Ano. Imigranti by měli v rámci integrace přijmout modernitu, stát se plnohodnotnou a produktivní součástí západní společnosti. Tato jejich psychologická zkušenost se zásadní mentální a kulturní proměnou by mohla zpětně přispět k modernizaci a transformaci zemí, ze kterých přicházejí. My nesmíme vytvářet a udržovat při životě enklávy, dodržující hodnotové

systemy, které nejsou kompatibilní s moderním způsobem života. Ohrožovali bychom tím sami sebe.

Dají se najít pozitivní příklady takové asimilace?

Do jisté míry ve Spojených státech amerických, do kterých do začátku dvacátého století přicházely miliony lidí z velmi odlišného kulturního prostředí. Ze strany tradičních anglosaských elit to vyvolalo nativistická hnutí a xenofobní až rasistické reakce. Obávaly se, že se země rozpadá na nesourodé a vzájemně nepřátelské etnické skupiny. V letech 1924 až 1965, kdy byla zavedena zákonná opatření, která prakticky zastavila přistěhovalectví, se americká společnost překvapivě rychle homogenizovala. Z imigrantů se stali plnohodnotní moderní Američané sdílející společný národní a politický prostor.

Jak k tomu došlo?

Imigranti získali práci, socializovali se a osvojili si hodnoty americké společnosti. Jejich kořeny se staly jen jakousi folklórní vzpomínkou. Děti přistěhovalců před sebou viděli perspektivu a získali od svých rodičů víru, že hlubší integrace jim přinese i lepší život. Problémem dnešní Evropy je dlouhodobá ekonomická stagnace, která způsobila, že potomci imigrantů ztrácejí perspektivu, propadají frustraci a obracejí se proti západním hodnotám.

Proč je tedy Evropa pro migranty přitažlivá?

Během několika let došlo na periférii evropské civilizace od Severní Afriky přes Blízký východ po Ukrajinu k politickému a ekonomickému kolapsu, který přinutil tisíce lidí opustit své domovy. Evropa, stále vnímaná jako blahobytný kontinent, je pak jejich přirozenou destinací.

Do jaké míry si za nestabilitu na Blízkém východě a dalších problémových regionech může Evropa sama?

Bezpochyby v tom důležitou úlohu sehrála. Můžeme se na to nahlížet dvěma pohledy. Buď Evropa prováděla krajně nešikovnou a krátkozrakou zahraniční politiku, kterou přispěla k destabilizaci některých regionů. Nebo svojí přitažlivostí odlákala místní talentované a dynamické jedince, kteří teď žijí v Londýně, Paříži nebo Berlíně a citelně chybí v Egyptě nebo na Ukrajině. Nedostatek či absence inteligentních, pracovitých a vzdělaných lidí časem rozvrátí každou společnost.

Není tahle nerovnost ještě dědictvím kolonialismu?

Dědictví kolonialismu je ambivalentní a ne vždy představovalo negativní zkušenost. Snaha nahlížet na mimoevropské komunity výlučně jako na oběti západního imperialismu a kapitalismu je sentimentální nebo neomarxistická

ideologická konstrukce. Západ byl také zdrojem velkého dobrodiní pro celý svět. Naše technologie, pojetí lidských práv a politické systémy stvořily moderní civilizaci.

Sami jsme v minulosti utržili řadu ran z vnějšího světa, s nimiž jsme se museli vyrovnat. Například v 16. století neprobíhal nejrozsáhlejší obchod s otroky v Guinejském zálivu, ale ve Středomoří a zahrnoval především unesené obyvatele Itálie, Francie nebo Španělska, kteří byli prodáváni na osmanských a arabských trzích. Ještě začátkem 17. století odvěkli Turci během jednoho vpádu na jižní Moravu množství lidí do otroctví. Měli bychom se považovat za oběti Osmanské říše? Máme z toho mít historické trauma a požadovat omluvu nebo zadostiučinění?

Měl by se Západ stavět do role zachránce?

Myslím, že by to nebylo šťastné, zejména vzhledem k silnému smyslu pro osobní čest a důstojnost vládnoucích v muslimských společnostech. Měli bychom se proto vyvarovat náznaků paternalismu. V 19. století se Západ choval arogantně a tento přístup negativně ovlivnil naši vlastní politickou kulturu. Zrodila se mentalita čerpající z koloniální zkušenosti a spojující rasismus, neosobní byrokracii, násilné deportace a brutální sociální inženýrství, která přispěla ke vzestupu totalitarismu v Evropě.

Nevěřím, že by se opakovala situace ze třicátých let minulého století. Historický kontext je úplně odlišný.

Nemůžou současné xenofobní nálady ve společnosti právě k novému totalitarismu vést?

Nevěřím, že by se opakovala situace ze třicátých let minulého století. Historický kontext je úplně odlišný. Evropanům dnes navíc chybí onen revoluční potenciál a vitalita, které jsou nutnou podmínkou touhy přestavět na rasovém nebo třídním základě stávající společnost, a to i za cenu krajního násilí. Je to dáno částečně i demograficky. Evropa ztlačila. Když to trochu odlehčím, tak v roce 1789 bylo průměrnému Pařížanovi kolem dvaceti let. Dobyť Bastily nepředstavuje v tomto věku mimořádný fyzický výkon. Dnes je průměrnému obyvateli Paříže pětadvacet a byl by rád, pokud by k Bastille vůbec došel. Xenofobní nálady, nebo naopak politicky korektní ideologie ale mohou fatálně poškodit politickou kulturu a naše společnost se

může stát nesnesitelnou pro přemýšlivé jedince, kteří budou podléhat určité autocenzuře. To vlastně začínají dělat už teď.

Jsou namíste analogie strachu z islámu s německým antisemitismem ve třicátých letech?

Německý antisemitismus vycházel především z vědomí židovské intelektuální síly a domnělé ekonomické nadřazenosti. Islámský stát navzdory míře zločinů, kterých se dopustil, a publicitě, které se mu dostává, není opravdovou mocností a v žádném případě nemá vojenskou převahu.

Spojené státy americké dnes po dvou vojenských intervencích v Perském zálivu a Afghánistánu nepošlou znovu na Blízký východ dvě stě tisíc vojáků. Kdyby tak učinily, za tři týdny by byl Islámský stát minulostí. Obava z Islámského státu a imigrantů spíše připomíná tradiční strach z barbarů než z intelektuálně rafinované konspirace. Přistěhovalce ztotožňujeme se středověkým způsobem života a ohrožením našich civilizačních výtvarků.

Proč se v české společnosti objevují tak vyhrocené reakce proti uprchlíkům, když se jí ta vlna skoro netýká?

Internet a sociální sítě oživily přízraky z dávné minulosti. Určité myšlenky jsou nakažlivé a během krátké doby se rozšíří mezi značné množství lidí, z nichž učiní něco na způsob intelektuálních zombie. Ze středověku známe množství vyloženě psychických infekcí s fatálními důsledky. Poté přinesl civilizační proces disciplínu a kontrolu. Populace byla odmalička usměrňovaná školou, armádou a prací a stala se více imunní vůči psychickým nákazám. Ale internet je prostorem, který podobný civilizační „dohled“ postrádá. Vytváří znovu prapůvodní dav uživatelů, kteří jsou strháváni a vzájemně sdílejí prvotní instinkty, na které jsme v civilizovaném světě zapomněli.

Podepsal jste výzvu akademiků Vědci proti strachu a lhostejnosti?

Ne, nepodepsal, protože ji pokládám za nešťastně formulovanou. Vždy je dobré varovat před extremismem. Ale ve výzvě není naznačeno žádné pozitivní východisko kromě implicitního obviňování většinové populace z xenofobie, což není zcela korektní. Lidé mají právo být znepokojeni. Měli by nicméně slyšet, že se před námi otevírá unikátní příležitost modernizovat Blízký východ cestou plnohodnotné občanské integrace přistěhovalců a tím překonat tradiční rivalitu mezi západním světem a islámem. A že v tomto úsilí je naše spása.

Jak bychom tedy podle vás měli na současnou situaci reagovat?

Současnou situaci musíme vzít jako výzvu a racionálně a bez emocí ji promyslet a vyhodnotit. Nemůžeme kolem Evropy postavit něco na způsob Čínské zdi, protože i ta by byla prolomena. Imigrace je historický proces, který má své příčiny a logiku a s nímž se prostě musíme naučit žít.

V Německu naopak převažuje vstřícná reakce...

I ta ale musí mít nějaký pozitivní a realistický program. Jinak je to prázdný sentimentalismus, který může přistěhovalcům ještě více uškodit. Při negativní

reakci imigranti hned vědí, na čem jsou. Při té pozitivní se později zklamou, a o to více budou frustrovaní a rizikoví.

Může tento rozdílný přístup v Evropské unii vést k nějakému rozkolu?

Myslím, že ne. Zatím převládají pocity ve virtuálním prostoru a v médiích, které mohou vyšumět nebo nanejvýš nějakým způsobem ovlivnit příští volby. Pak se objeví odlišný společenský problém a lidé zamíří k jiným politickým stranám. Pravdou ale je, že obyvatelé západní Evropy jsou většinou více přesvědčeni o asimilační síle svých společností než lidé ve střední a východní části kontinentu.

Možná jejich sebevědomí vyplývá z údobí po druhé světové válce, kde západní Evropa dosáhla pod americkou ochranou nebývalé prosperity a kulturního rozmachu. V posledních desetiletích sice stagnuje, ale vzpomínka na „třicet slavných let“, jak tomu říkají Francouzi, přetrvává. My jsme bohužel tehdy žádných třicet úspěšných let neprožili, nanejvýš čtyřicet let zbytečných či vyloženě „pitomých“.

Za dvě nebo tři generace může Evropa vypadat jako Jihoafrická republika. Na jedné straně mrakodrapy a luxusní rezidenční čtvrti, na druhé straně bezútěšné slumy.

Co když Evropa tu současnou situaci nezvládne?

V takovém případě se staneme součástí třetího světa, což se podle mě v některých oblastech již děje. Za dvě nebo tři generace může Evropa vypadat jako Jihoafrická republika. Na jedné straně mrakodrapy a luxusní rezidenční čtvrti, na druhé straně bezútěšné slumy. I ve Spojených státech amerických se obávají zániku střední třídy odtržením bohatého segmentu a pádu nižší střední třídy mezi chudinu.

Vznikly by sociálně izolované sféry připomínající apartheid. Evropané si zvykli na exkluzivní postavení ve světě. Sedm procent světové populace spotřebovává třicet procent všech sociálních výdajů. Současně mnozí Evropané cítí, že tento blahobyt je stále méně zasloužený a že jej ztrácíme ve prospěch dynamičtějších regionů. Migranti putující v hadrech bez ničeho metaforicky přinášejí zánik našeho životního stylu.

Už se něco podobného v historii stalo?

Například v Západořímské říši. Růst neřímského obyvatelstva na jedné straně odstranil stále neschopnější a zkorumpovanější římskou elitu, na druhé straně tento proces na několik staletí degradoval celkovou civilizační úroveň Západu.

Další rozhovory E15 o migraci:

[Kuvajtský velvyslanec: Stereotypy se šíří příliš snadno](#)

[Martin Rozumek: Uprchlíky potápění lodí nezastaví](#)

[Charif Bahbouh: Povědomí o arabském světě je na úrovni 16. století](#)

Když jsme u historických srovnání, je současná migrační vlna svým rozsahem moderní historii výjimečná?

Rozhodně, od druhé světové války tu nebyla větší. Ani příchod francouzských Alžířanů do Francie, ani migrace v době studené války nebo útěk obětí arménské genocidy během první světové války nejsou svým rozsahem srovnatelné.

Mohou se na současnou migrační vlnu nabalovat další národy? Může přijít další stěhování národů?

Ekonomický potenciál přijímajících zemí není neomezený. Evropa není americký Středozápad, který se otevřel v 19. století a jenž mohl pojmout miliony lidí.

To ale ti přicházející nevědí...

Budou mít zpětnou vazbu. Málokdo je citlivější na určitý typ informací než imigranti. Záhy zjistí, že je plno, že žijí v apartheidu s lidskou tváří, že ekonomické možnosti jsou vyčerpány a že čelí vzestupu xenofobie. V jejich domovských zemích může mezitím čínský nebo jiný kapitál umožnit impozantní hospodářský vzestup.

Říkáte, že tu není místo. Na druhou stranu se ale také hovoří o populační krizi Evropy.

Evropě mohou přistěhovalci demograficky pomoci, ale pouze za předpokladu, že vznikne politicky a kulturně homogenní společnost. Pokud by se nám je podařilo získat pro naše pojetí modernity, bylo by vyhráno nejen v Evropě, ale i na Blízkém východě.

Prof. RNDr. Ivo T. Budil Ph.D., DSc.

Profesor antropologie, absolvent Přírodovědecké a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v

Praze. Na začátku 90. let působil na 1. lékařské fakultě stejné univerzity. Od roku 1996 pracoval na různých pozicích na Západočeské univerzitě, včetně funkce děkana a prorektora. Tento rok se vrátil do hlavního města, kde přednáší na Metropolitní univerzitě Praha. Dlouhodobě se zabývá problematikou vývoje západního myšlení a jeho vztahu k jiným kulturám.